

Alexander Cowan, Jill Steward (eds.)

The City and the Senses.

Aldershot: Ashgate, 2007, 245 s., ISBN: 9780754605140.

Sociologická vyprávění o městech mají často historizující podobu. Není se čemu divit: prostorová a významová struktura západních měst se v současnosti stala natolik komplexní, že vývojové hledisko představuje jeden z nejsnazších přístupů, jak ji pochopit, ne-li přístup vůbec jediný. Ojedinělost recenzované knihy *The City and the Senses* však spočívá ve způsobu, jakým si její autoři uložili nahlížet na proces formování měst: městská zkušenost je zde interpretována na základě zkušenosti smyslové. Zrak, sluch, čich, chuť a hmat obyvatel města jsou zde představeny jako procesy, které se významně podílely na utváření podoby měst i současné zkušenosti jejich obyvatel. Knihu vydalo nakladatelství Ashgate v rámci tematické řady *Historical Urban Studies*.

Přístup orientovaný na smysly není sám o sobě nový: smyslová zkušenost obyvatel měst byla důležitým tématem klasických sociologických studií (G. Simmel) a zůstává aktuální i pro současné badatele (jako jsou R. Sampson, R. Atkinson, J. Sterne nebo u nás T. Řiháček). Pro recenzovaný sborník je však typická snaha vyhnout se analýze utváření měst pomocí obvyklých vysvětlujících mechanismů (jako jsou přesuny kapitálu, městské plánování, změny v životním stylu nebo komunikační procesy) a soustředit se právě jenom na smyslové vnímání. Každá kapitola sborníku tak v podstatě plní dvojí funkci: v prvním plánu popisuje a historicky dokládá předmět svého výzkumu, jako je zápach v Benátkách 16. století nebo chuť a kvalita bavorského piva v polovině století devatenáctého. Metodologicky vzato, jde o práci historickou, pro kterou je nejdůležitější analýza pramenů, ať jsou to dobové dokumenty, výtvarná díla nebo, v případě nejnovější historie, vzpomínky pamětníků. Existuje ale i druhý, sjednocující plán, který ukládá každému z autorů vztáhnout svůj partikulární historický problém k vývoji evropských měst a pojmenovat jeho význam pro vědecké studium města. Zatímco cíl prvního plánu většina textů ve sborníku plní, ve druhém plánu, který vyžaduje teoretickou reflexi, se již přínos jednotlivých kapitol různí.

Bylo by správné z hlediska interpretace této recenze upozornit ještě na třetí plán, a to je perspektiva čtenáře, v tomto případě autora této recenze. Ta je determinována přístupy sociologie města a analýzy veřejného prostoru a svým zaměřením také vyvolává určité zkreslení. Je nepochybné, že knihu by jinak četl historik či historička a ještě jinak například sociální psycholog. Považuji za užitečné mít toto zkreslení na paměti, neboť je nezbytně přítomno v každé diskusi nad textem, který svým záběrem přesahuje hranice jednotlivých akademických disciplín.

Sborník je rozdělen do tří částí podle historického hlediska. První část se soustředí na raně moderní město 16. až 17. století, ve druhé části se autoři věnují městu 18. a 19. století, které začíná být ovlivňováno mechanismy spotřeby a smyslovými vjemy se spotřebou

souvisejícími. Konečně třetí část analyzuje vývoj měst na konci 19. a na počátku 20. století. Vzhledem k velmi různorodému stupni vývoje evropských měst v posledních pěti letech je pochopitelné a správné, že jednotliví autoři se soustředí pouze na ta města, která ve své době představovala vrchol vývoje. Kromě Paříže a Londýna se jedná především o Benátky (v první části knihy), významná města německých států Berlín, Mnichov a Vídeň (v části třetí).

Nejzajímavější texty první části sborníku se vztahují k raně novověkým Benátkám. Úvodní studie Jo Wheeler se zabývá problematikou zápachu v Benátkách 16. století. Autorka demonstruje, jak se zápach hniloby a odpadů začal postupně spojovat s reprezentacemi zdravotního rizika (často na základě vnějších důvodů, jako byla například stejná sezónní periodicitu zápachu a epidemii). Původně smyslová zkušenost se tak překloupila do diskurzů zdraví a hygieny a navíc získala své místo v nejnižších patrech sociálního žebříčku. Wheeler popisuje, jak bylo každodenní jednání chudých kriminalizováno a jeho postřehy o transformaci smyslových počitků do souboru zdravotních a morálních požadavků na městský řád jsou platné i v dnešním městě.

Alexander Cowan ve své detailní studii sňatků mezi členy aristokratických a obchodnických rodin demonstruje roli hmatu a doteku. Aby se potomek maloburžoazní rodiny mohl přiznat či přivdat do aristokratických kruhů, muselo být prozkoumáno a dokázáno, že ani on, ani jeho nejbližší příbuzní nepřichází ve své práci do přímého kontaktu s předmětem obchodu či řemesla. Zdánlivě marginální fenomén má ve skutečnosti zajímavé sociologické důsledky, které Cowanovi neunikly: vznikající zahálčivá třída tímto způsobem udržovala a legitimizovala své postavení a zároveň tak mimoděk pomáhala vzniknout rozdělení zaměstnání na manuální a nemanuální.

Studie Ulfa Strohmayera na případě pařížského pont-neuf demonstruje význam nově vzniklého otevřeného průhledu městem pro nastupující modernitu. Spektákl moderního města se, jak upozornil již Walter Benjamin, pojí s představou panoramatu. Hustě zastavěné uličky předmoderního města, jehož mosty byly po obou stranách obstavěny kupeckými krámkami, tuto zkušenost neskýtaly. Právě most pont-neuf se stal moderní stavbou v pravém slova smyslu: svou prázdnotou a otevřeností nabízel možnost pohledu na panoráma Paříže.

Příspěvek Laury Wright se zabývá rolí slabých sociálních vazeb ve vývoji jazyka a akcentu v novověké Anglii a patří mezi ty texty, které velmi dobře popisují svůj předmět, ale nenaplníjí ambice zmiňovaného druhého plánu – tedy možnost uplatnit své závěry na obecnější poznatky o vývoji měst, se kterými by mohly urbánní vědy dále pracovat. Význam textu tak ocení spíše čtenář, kterého zajímá vliv společenských podmínek na vývoj anglického jazyka.

Ve druhé části knihy vyniká příspěvek s neobvyklým tématem. David Inglis analyzuje proměny buržoazních postojů k procesům vyměšování a k exkrementům samotným. Na jedné straně se zde vrací téma, které naal již Wheelerův příspěvek: smyslové vjemy – a zejména nepříjemné vjemy čichové – jsou často podávány zabalené do diskurzů medicíny a morálky. Páchnoucí, nečisté, nehygienické a nezdravé začíná být spojováno v jeden celek, a to, co bylo dříve jenom tísnivou smyslovou zkušeností, náhle získává potenciál pro mobilizaci obranných prostředků: nejen armáda nebo policie, ale také lékaři a hygienici budou reprezentovat řád vznikajícího moderního města. Druhý proud Inglisovy analýzy přímo odkazuje na Eliasovy práce o civilizačním procesu. Vyměšování a exkrementy prošly během 16. a 17. století

procesem privatizace – tedy uzavření do nově vzniknuvší soukromé sféry – a zároveň jsou tato témata v každodenní řeči stále častěji zmiňována pouze nepřímou. Nástup sanitace a splachování, podporován bohatou buržoazií, která nové hygienické vymoženosti uvítala jako možnost vymezení se vůči městské chudině, pak dovedl proces do jeho konce: vyměšování a exkrementy byly popřeny a vyloučeny z moderního města. Například budou uzavřeny do systému potrubí, jehož nejdůležitější vlastností pro obyvatele moderního města je neviditelnost.

Tematicky podobné jsou si příspěvky Avy Arndt a Hazel Hahn, které oba ilustrují proměnu, kterou nástup modernity znamenal pro veřejný prostor. Londýnský příklad Avy Arndt poukazuje na nesamozřejmost existence městského davu. Raně moderní město není jenom vizuální chaos, jak ukazuje autorka, ale také chaos dotekový. Být v davu na hlavních bulvách města znamená zapojit se do neutuchajícího oběhu, jehož účastníci běžně zakouší fyzický dotek neznámých kolemjdoucích. Arndt svá tvrzení demonstruje pomocí bohatých odkazů na populární dobovou literaturu, jejímu příspěvku by však spíše slušel psychologizující přesah. Nedozevíme se tedy, jak skutečnost, že se každý den musíme fyzicky dotýkat zcela neznámých lidí, souvisí s lhostejností městského člověka, jak o ní píše například Simmel. Jistě by bylo možné ptát se po funkcionálních či kauzálních vazbách, tyto zobecňující otázky však text postrádá. Hazel Hahn se také věnuje proměně bulvárů, soustředí se přitom ale na fenomén reklamy. Téma městské lhostejnosti se nabízí i zde: Hahn barvitě popisuje novou vizuální a zvukovou kulturu, kterou na pařížské bulváry vnesly reklamní prapory a osvětlené reklamy a také zcela nové ruchy a hluky reklamních vyvolávačů. Jistě by bylo zajímavé ptát se po efektivitě této reklamy: dosáhl tento nebývale intenzivní útok na každodenní pozornost komerčního efektu? Nebo naopak přispěl ke kultivaci městské lhostejnosti? Ačkoliv Hahn odpověď nenabízí, její závěry jsou zajímavé: reklama mimo svůj dopad na smysly dokázala na jeviště městského života vnést řadu nových sociálních typů – typy vyvolávače, kamelota nebo „živé reklamy“ se rychle staly součástí populární imaginace a pronikly do soudobé literatury, kde zůstaly kodifikovány jako součást obrazu města.

Zbývající příspěvek ve druhé části sborníku je věnován chuti. Kim Carpenter ve svém textu analyzuje roli piva v bavorské společnosti poloviny 19. století. Pivo, „tekutý chléb“ pojímá jako sociální fenomén: společná konzumace piva byla motorem mnichovského života a vztah k pivu byl důležitou složkou společenského zařazení. Co je možná nejzajímavější, právě skrze optiku společného popíjení poukazuje Carpenter na maskulinizaci veřejného života. Je proto škoda, že pivu samotnému je v textu věnována větší pozornost než veřejné sféře, kterou pomáhalo vytvořit. Příspěvek se tak řadí spíše mezi ty, které svůj druhý, zobecňující plán nedokáží naplnit.

Ve třetí části je sociologicky nejzajímavější text Janet Stewart o gastronomii ve Vídni 19. století. Autorka v něm odkazuje na přednášku Adolfa Loose, v níž slavný architekt neúprosně kritizoval zastaralost vídeňského jídelníčku: zatímco německé a rakouské ženy od časného rána připravují složité *mehlspeisen*, moderní americká žena připraví steak na pánvi během několika minut. Stewart ukazuje propojení reprezentací modernity s kulinařskou efektivitou, ale i s diferenciací: gastronomické spory po čase vyústily do distinktivních praktik, kterými příslušníci vyšších tříd a elity demonstrovali svou odlišnost: kromě stolovacích návyků sem patří především vývoj fenoménu labužnictví a s ním související omezování se v jídle. Ve druhé rovině autorka představuje jídlo jako znak, jako funkční

jednotku komunikace v barthesovském smyslu a cituje dvě historická témata, která se k němu ve vídeňském kontextu vážou: na jedné straně je to svět aristokracie a vyšší buržoazie (kavárny a sachrdorty) na straně druhé polorurální lidová tradice (vinné sklípky). Obě argumentační roviny příspěvku jsou sociologicky cenné.

Zrak, respektive umělecké vidění, je hlavním tématem textu Dorothy Rowe. Podobně jako u Strohmayera je tu přítomný názor, že zrak je bytostným smyslem modernity, Rowe jej však zkoumá skrze další bytostně moderní proces: záznam. Berlínský malíř Lesser Ury byl podle Rowe prvním, kdo maloval město jako krajinu, tak jako své krajiny malovali impresionisté. Jeho obrazy zpodobňují chaotický, neřádný a maskuliní městský prostor optikou, jejíž jedinečnost spočívá podle autorky v tom, že malíř sám nebyl Berličan a že jeho pozice ve vyrůstajícím velkoměstě byla analogická k pozici Simmelova cizince. To je zajímavý námět pro historiky umění, sociálněvědní relevance příspěvku je bohužel spíše sporná.

Totéž platí i pro poslední text Rosemary Wakeman. Autorka popisuje atmosféru osvobození Paříže v roce 1944. Pouliční představení, hudební a dramatické produkce, které patřily k běžnému životu předválečného města, se spontánně znovu objevily po jeho osvobození a tento jev se stal symbolem možnosti znovu vytvořit ve městě kolektivní život. Veřejný prostor města se stal předmětem a zároveň jevištěm divadelního představení, které bylo podle Wakeman politizované a zároveň znovuvytvářelo rozdílnost oficiálních a neoficiálních hlasů města. Autorčina interpretace však v tomto momentě končí, textu by přitom slušelo minimálně položit některé další otázky: Jak osvobození města změnilo hranici mezi soukromým prostorem a prostorem veřejným? Na jakých místech se umělci scházeli a co měla tato místa společného? Bez položení těchto nebo dalších otázek zůstává předmět textu jenom historickou epizodou, jakkoliv kvalitně zdokumentovanou.

Hodnotit knihu jako celek je obtížné, neboť nejednotnost, charakteristická pro každý sborník, je zde ještě zesílena růzností zvolených témat, analyzovaných prostředí a interpretačních postupů. Nabízí se otázka, zda vůbec stálo za to vydávat tento soubor příspěvků pohromadě. Argument, který se nabízí, je logický: čtyři smysly tvoří logický celek ve svém vlastním – smyslovém a fyziologickém – rámci. Přeneseme-li je do rámce fenomenologie městské zkušenosti, začne se celek rozpadat, neboť smysly přestanou být předmětem zájmu *per se*, ale začnou se každý vázat ke svému předmětu (elementu reality města) a ve vzájemné souhře s ním vytvářejí nové kvality, které už však celek netvoří. Pokud zrak a architektura spoluvytváří pojem symbolické moci, jak o tom hovoří Strohmayr, a čich a městská chudina vytváří pojem deviance (ve studii Wheelera), jsou to oba atributy moderního města, ale nejsou souměřitelné, neboť byly vytrženy z logického celku čtyř smyslů.

Na druhou stranu se můžeme editorů zastat: síla sociologické imaginace spočívá mimo jiné ve schopnosti spojit zdánlivě nespojitelné, najít společný prvek v něčem, co se jeví jako kvalitativně odlišné. Sborník *The City and the Senses* takové příležitosti nabízí právě díky své různorodosti, ale také díky nesporné analytické hloubce několika klíčových příspěvků. Tematická a metodologická nesourodost tak mohou ustoupit do pozadí, neboť pro recenzovaný sborník jsou charakteristické především rozdíly v kvalitě jednotlivých textů a v tom, do jaké míry se jim daří vyrovnat se s oběma „plány“ popsanými v první části recenze. A to je nejednotnost, která nevadí, protože neupírá čtenáři právo být vybíravý.

Pavel Pospěch